

Джерело: Голоси Стародавньої Індії: Антологія давньоіндійської літератури. – К.: Дніпро, 1982. – С. 133 – 147.

**КАТХАУПАНИШАДА
В перекладах Павла Рігтера**

ПЕРШЕ ПОВЧАННЯ

ПЕРША ЛІАНА

1

Колись Ваджашравас приносив в жертву
Усе своє майно.
Він сина мав, що звався Начікетас.

2

І син маленьким хлопчиком ще був,
Коли вже повели корів;
У ньому зародилась віра
У дійсність жертви. І подумав він:

3

«П'ють воду і траву їдять,
Охлялі, здоєні вони,—
А хто дарує їх, той досягне
Лише безрадісних світів».

4

І тричі він звернувся до свого батька:
«Кому мене ти віддаси?»
А той обурився і каже:
«Знай: смерті я віддам тебе».

Начікетас

5

Йду перший серед багатьох,
Середній серед багатьох:
Що діє Яма? Що тепер
Він ще чинитиме мені?

6

Дивись на тих, що вже пішли,
Дивись на тих, що підуть ще:
Бо смертний спіє, як зерно,
Зростає знову, як зерно.

7

Немов вогонь вселюдський той,
Приходить гостем в дім брахман,
Почастувать його спішати:
«Подай води, Вайвасватс!»

8

Надію, сподівання, приязнь, ласку,
Дітей, худобу та доцільність жертви,—
Від нерозумного все відбирає
Брахман, що в домі мешкає голодний.

Яма

9

Три ночі у моїм пробувши домі,
Брахмане, як почесний гість, не ївши,
Будь ушанований, мені на щастя;
Три побажання вибери для себе.

Начікетас

10

Нехай спокійно, лагідно, прихильно
Гавтама ставить до мене. Ямо!
Із рук твоїх мене хай дружньо прийме -
Таке я перше побажання вибрав.

Яма

11

Ласкавий буде батько твій до тебе,
Як і раніш, бо все йому простив я.
Спокійно спатиме вночі, безгнівний,
Побачивши, що ти від смерті вільний.

Начікетас

12

Нема чого боятися на небі:
Ти — вже не ти, і старості немає.
Жаги та голоду не почуваш,
Блаженствуєш на небі безтурботно.

13

Вогонь ти знаєш, що веде до неба,
О Смерте! Дай його мені! Я вірю:
Блаженні ті безсмертні, що на небі.
Моє це з трьох є друге побажання.

Яма

14

Гаразді Послухай, зараз розповім я
Про той вогонь, що піднесе до неба:
Він — ґрунт і засіб, щоб світів безмежних
Дійти, тому він схований таємно.

15

І він відкрив йому вогонь той, першу
Підставу світу, кількість цегли — теж.
А той проказував за ним слухняно.
І задоволений лишився Яма.

16

Він ще додав ласкаво-милостиво:
«До цього ще таке я подарую:
Вогонь отой ім'ям твоїм назветься.
Бери це дороге із слів намисто.

17

Той, хто офірував вогнем цим тричі,
Вже вільний від народження та смерті.
Той, хто пізнає це створіння Брахми
Й споруджує його, блаженний завше буде.

18

Хто тричі дивний той олтар спорудить
І, тайну знаючи, пожертву справить,—
Той звільниться з кайданів смерті зовсім,
На небі буде він радий, щасливий.

19

Начікетасе, це і є вогонь той,
Що ти обрав, як друге побажання,—
«Начікетасовим вогнем» хай зветься.
Скажи своє ще третє побажання.

Начікетас

20

Скажи, чому, якщо вмирає смертний:
«Він є», «його немає», — кажуть різно.
Навчи мене, щоб я про це дізнався;
Таке у мене третє побажання.

Яма

21

Боги віддавна в цьому мали сумнів:
Цю річ тонку нелегко охопити,
Начікетасе, назови щось інше,
Не домагайся, відкинь це побажання.

Начікетас

22

Навіть боги у цьому мали сумнів,
Ти кажеш сам, що важко це пізнати.
Цього ніхто, крім тебе, не з'ясує.
Від свого побажання не відмовлюсь.

Яма

23

На сто років бери синів-нащадків,
Худобу, коні, золото з слонами
Та на землі великі володіння.
І жити можеш стільки, скільки схочеш.

24

Бери собі щось інше, рівноцінне,
Багатство вибирай, життя довжезне.
Великим будеш на землі великій,
Я дам тобі всі насолоди в світі.

25

Бажання ті, що їх здійснити важко
Звичайним людям, вибирай, як хочеш.
На колісницях, граючи на арфах,
Дивись, сидять красуні он — апсари.
Я їх віддам тобі, втішайся ними,
Лише про смерть мене ти не розпитуй.

Начікетас

26

Турбота за майбутнє нищить, Ямо,
Все те, що почуття нам постачають.
Життя хоч і задовге, все ж коротке.
Залиш собі вози, жінок та співи.

27

Багатство не дає людині щастя,
Якщо вона стрічається з тобою.
Хай житиму я стільки, скільки схочеш,—
Від побажання свого не відмовлюсь.

28

Людина, що старіє, як пізнає
Оте, що не старіє й не вмирає,
Гру кольорів і радощів збагнувши,
Життю найдовшому не радий буде.

29

Про що тут сумнів виник, ти скажи нам:
Що буде із великим переходом?
Жадаю я розкрити таємницю —
Таке в Начікетаса побажання.

ДРУГА ЛІАНА

Яма

1

Одне приємне є, а друге — добре,
До різної мети людей приводять.
Тон, хто добро обрав, той і щасливий:
Мети не дійдеш ти самим приємним.

2

Що для людей приємніше, що ліпше?
Це відрізняє, розцінивши, мудрий.
І прагне до найвищого розумний,
Дурний — те, що приємне, вибирає.

3

О Начікетасе, приємну втіху
Ти, зваживши як слід, умить відкинув.
Тебе скарбів не закули кайдани,
Що в них загинуло людей чимало.

4

Різняться люди зовсім протилежним,—
Знанням та незнанням, що знають різне.
О, Начікетасе, знання ти хочеш,
Тебе не можуть вабить насолоди.

5

Заглибившись в незнання безодню,
Себе вважаємо за мудрих вчених.
Дурні тиняються, навколо бродять,
Немов сліпі, що їх сліпий же й водить.

6

Смерть, як закон, дурний не розуміє,
Його сліпить і вабить насолода.
«Я знаю тільки цей ось світ», — говорить,
Але моїй він підлягає владі.

7

Багато які люди і не чули
Чи, мабуть, чули, та не зрозуміли:
Від вчителя здібніших мало учнів;
Пізнати ще й засвоїти — теж диво.

8

Коли звичайний вчитель викладає,
Засвоїти не може і розумний,
Проте навчатель конче є потрібний:
Всього не зрозумієм самотужки.

9

Не всяк предмет зумієш осягнути,
Якщо не розповідь про це хтось інший.
І ти знайшов те, що шукав настійно,
Такий, як ти, нехай мене питає.

10

Вважають щось за скарб; воно ж минуше;
Ти вічного невічним не збудуєш.
Я запалив вогонь Начікетасів
І вічність витворив через невічне.

11

Мету бажань своїх, підставу світу,
Обрядів безліч, і спасіння берег,
І велич слави, ґрунт її та простір

Побачивши, ти все це геть відкинув.

12

Таємне і неприступне зору
Приховане у серці споконвіку.
Напружившись, його в собі знаходиш,
Як бога, ти відкинеш сум і радість.

13

Засвоївши та визнавши це, смертний
Відкинув зовнішнє, захопив найтонше,
Радітиме він, радощів зазнавши:
Для нього є притулок — Начікетас.

14

Те, що поза злим і добрим,
За буттям-неіснуванням,
За минулим і майбутнім,—
Назови, коли ти знаєш.

(Начікетас мовчить).

15

Те слово, що всі веди провіщають,
Що в подвигах повторюють аскети,
По що приходять учні до брахманів,
Усе це словом «ом», тобі скажу я.

16

Бо цей склад — це ж є сам Брахма,
Бо цей склад — це є найвище;
Хто про склад оцей дізнався,
Той дістане все, що схоче.

17

Ця підпора є найкраща,
Ця підпора є найвища;
Хто пізнав оцю підпору,
Той радіє в світі Брахми.

18

Не родиться глядач той, не вмирає,
Він не походить і не переходить,
Існує вічний, давній споконвіку,
Якщо і тіло вбите, він не вбитий.

19

Коли гадає вбивця: «Ось забив я»
Чи вбитий думає: «Мене забито» —
Обидва істини не розуміють;
Той не забив, а цей не є забитий.

20

Найменший з менших і найбільший з більших,
Цей саман схований у серці людським;
Він атмана без пристрасті та суму
Спокійний духом споглядає велич.

21

Він, сидячи, мандрує предалеко,
Лежить, проте поширюється всюди.
Пізнати бога хто, крім мене, може?
Це джерело і радощів, і суму.

22

Безтілесного в тілесних,
Сталого, що є в несталих,
Атмана, що є усюди,
Бачить мудрий безпечальний.

23

Навчанням ти цей атман не пізнаєш,
Дбанням та вченим розумом не знайдеш,
Хто що обрав собі, той те й досягне;
Тому себе сам атман відкриває.

24

Хто лишається в злочинстві
І себе не заспокоїв,
Свого серця хто не втишив,
Атмана того не знайде.

25

Той, що кшатріїв, брахманів
Їсть, як хліб, цілком байдужне,
Кинувши їх в юшку смерті,
Атмана того не знайде.

ТРЕТЯ ЛІАНА

1

Зазнають наслідків на тому світі

Від дій своїх два, що сховались в серці;
Їх «Тінь і Світло» зве, хто Брахму знає,
І, запаливши п'ять вогнів ще тричі,
Вогонь той Начікетасів запалить.

2

Той міст, що може править за всі жертви,
І до найвищого призвести Брахми,
І витягнути на спасіння берег,
Той Начікетасів вогонь шануйте.

3

Атман — це їздець на возі.
За віз служить наше тіло.
Розум, як візник, керує,
А думки — це його віжки.

4

Почуття його — це коні,
А шляхи — об'єкти їхні.
Атман, почуття та думки
Вкупі той, котрий куштує.

5

Хто свідомості не має,
Думку-віжки не тримає,
В того почуття непевні,
Наче кінь той норувистий.

6

Але хто живе свідомо,
Міцно держить думку-віжки,
В того почуття є певні,
Наче кінь плохий, слухняний.

7

Хто живе як несвідомий,
Є безглуздий і нечистий.
Світу вищого не дійде,
А залишиться в сансарі.

8

Але хто живе свідомо,
Є розумний, справді чистий,
В світ найвищий той потрапить,
Не повернеться в сансару.

9

Тож коли візник свідомий,—
Держить цупко думку-віжки.
І кінця шляху він дійде,
Де є Вішну крок найвищий.

10

Вище почуттів — об'єкти.
Думка — вища від об'єктів,
Розум — вищий є від думки,
Над усі — велика самість;

11

Невідрізнєнс — ще вище,
Пуруша — межа найвища.
Вище вже нема нічого,
Це — мета і путь остання.

12

Він живе в усіх створіннях,
Атман схований, незримий.
Зір найтонший, найгостріший
Охопить його спроможний.

13

Мову й почуття заглибить
Мудрий в атман моментальний,
Атман свій — в велику самість,
А ту самість — у шантатман.

14

Прокиньтесь, пильно слухайте премудрих;
Учителів, коли знайшли, шануйте:
По лезі гострому ходити важко,
Навчать нас, як долати шлях, ті мудрі.

15

Чого не можна чути, відчувать, і бачить,
І нюхати, і куштувати, що є вічне,—
Не має ж початку й кінця,
не може зникнуть,—
Хто це пізнав, від пащі смерті вільний.

16

Оцю науку давню, споконвічну,

Що Начікетас вислухав від Ями,
Хто вчитиме та слухатиме, мудрий,
Блаженства той досягне в світі Брахми.

17

Той, хто оцю найвищу таємницю
На зібранні брахманів оголосить
Або на поминках, все як належить,
Дістане через це собі безсмертя.

ДРУГЕ ПОВЧАННЯ

ЧЕТВЕРТА ЛІАНА

1

Все, створене творцем, — іззовні нас.
Тож наш і зір спрямований назовні.
Але хтось мудрий зазирнув у себе,
Напружившись та вічного шукавши.

2

Шукають дурні насолод назовні
І потрапляють у лабета смерті;
Дізнавшись, що таке безсмертя, мудрий
Вже не шукає вічного в невічному.

3

Ті, що зір, смак, нюх, слух, дотик
Постачають нам,— скажіть: можливо,
Звідси йде пізнання наше,
Справді, це і є, що треба.

4

Та й однаково ми бачим
І вві сні, і в пильнуванні,
Атман є великий всюди,
Хто це зна, той не боїться.

5

Хто за душу, за свій атман
Визнав медоїда, пана
Над минулим і майбутнім,
Той нічого не боїться.
Справді, це і є, що треба.

6

Дух, який за давніх-давен
Перед хаосом та жаром
Був прихований у серці,
Хто його в усіх створіннях
Бачить, той страху не знає.
Справді, це і є, що треба,

7

Хто Адіті божественну,
Що життя все просякає,
Зна як сховану у серці
І в усіх створіннях бачить,
Той нічого не боїться.
Справді, це і є, що треба.

8

«Знавця істот, прихованого в дровах,
Як зародок, що матері годують,—
Нехай щодня вогонь цей прославляють
Бадьорі люди, що приносять жертву».

9

Те, що з нього сонце світить
І до нього знов заходить,
Де боги всі опинились,
Не персягнуть нікому.
Справді, це і є, що треба.

10

Що є тут, також і там є;
Що є там, також і тут є;
З смерті знов у смерть потрапить
Той, хто тут відмінність бачить.

11

Треба духом розуміти,
Що відмінності немає;
З смерті знов у смерть потрапить
Той, хто тут відмінність бачить.

12

Пуруша, як перст великий,
В нас, у нашій завше тілі;
Хто це зна, страхів уникне,—
Пан в минулім і в майбутнім.
Справді, це і є, що треба.

Пуруша, як перст великий,
Як вогонь, проте без диму,—
Пан в минулім і в майбутнім.
Він сьогодні й завтра буде.
Справді, це і є, що треба.

14

Як вода дощів у горах
Розбігається по схилах,
Так розпилює себе, хто стежить
За мінливим відчуттям.

15

Як вода зіллється чиста
З чистою, такою й буде,
Так і дух лишиться чистий
В мовчазного, Гаутамо!

П'ЯТА ЛІАНА

1

Хто з одинадцятьма ворітьми місто
Того, хто не родився, не змінився
І вічний є, пізнав, той не сумує:
Той вільний буде,— визволиться з тіла.
Справді, це і є, що треба.

2

В ефірі лебідь сонячний, в повітрі — Васу,
Олтар при жертві, гість він на порозі,
Він скрізь — у людях, в просторі, в законі,
Закон же в водах, горах і биках родився.

3

Він підносить подих вгору
І жене його додолу,
В глибині сидить, як карлик.
Всі боги його шанують.

4

Коли тіло зруйнувалось,
Той, що жив у нім раніше,
Визволяється з кайданів.
Що питатися про решту?

Справді, це і є, що треба.

5

Ба, не подих і не видих
Живлять тіло смертним людям,—
Це життя живить хтось інший,
Що підстава є двох перших;

6

Зараз я тобі відкрию
Брахман вічний, таємничий,
Бо коли ти смерті дійдеш,
Він твій атман, Гаутамо.

7

Увійдуть одні у матір,
Щоб у тілі знов родитись,
Інші ввійдуть у рослини,
Як хто діяв, як пізнав хто.

8

Пуруша, що діє в сплячім,
Все буде, як захоче.
Це і є той чистий — Брахман,
Що зовуть його Безсмертя.
В нім усі світи спочили,
Поза це ніхто не дійде.
Справді, це і є, що треба.

9

Вогонь єдиний все пройняв у світі,
Окремо втілившись у кожній формі,—
І внутрішній так атман є в створіннях,
В середині й назовні в кожній формі.

10

Єдиний вітер все пройняв у світі,
Окремо втілившись у кожній формі.
І внутрішній-бо атман є в створіннях,
В середині й назовні в кожній формі.

11

І сонце, око це немов всесвітнє,
Не має хиб, що є в окремім оці.
Так атман, що в середині в створіннях,
З них вийшовши, страждань вже не зазнає.

12

Сам у середині керує атман,
Єдину форму розвиває різно.
А хто пізнав його в собі самому,
Розумний той і завсігди щасливий.

13

Невічним радість чинить вічний,
Як духам дух, як багатьом — єдиний.
І хто пізнав його в собі самому,
Розумний той і вік щасливий буде.

14

Це й є, що треба. Так і визначають
Високе, невимовне те блаженство,
Проте його пізнати чи ж я зможу?
Він світить сам чи відбиває світло?

15

Не світить сонце там, ні місяць, зорі,
Ні блискавки, ні цей вогонь тутешній,
Лише від його сяйва це все сяє,
І його сяйво все це осяває.

ШОСТА ЛІАНА

1

Стовбур і розлогі віти.
Стоїть вічна смоківниця,—
Це і є пресвітлий Брахман,
Що його всі звать Безсмертям.

В нім усі світи спочили,
Поза це ніхто не дійде.

2

І що є й існує в світі,
Подих рухає, що йде від нього,
Це жах страшний, це блискавки і сяйво!
Безсмертні ті, котрі це зрозуміли.

3

Перед ним жаху зазнавши,
Пломінь палить, світить сонце,

Навіть Індра-бог і Вітер,
Навіть Смерть — усі тікають.

4

Хто прокинувся свідомо
Тут, ще перед смертю тіла,
Він тоді в світах небесних
Мусить втілитися знову.

5

Мов у свічаді, так в житті тілеснім,
Неначе в сні, так в світі прадідівським,
Ясний, як у воді, в Гандгарвів світі,
Він — світло й тінь у світі Брахми.

6

Хто окремі відчущання,
Що, з'явившись, зникають,
Та уявлення окремі
Знає,— не сумує, мудрий.

7

Вище відчущань є думка,
Вища від думок є сутність,
Вищий є великий розум,
Невідрізнене — ще вище.

8

Пуруша стоїть над ними,
Без ознак сягає всюди.
Визволиться, хто це знає,
І безсмертя він досягне.

9

Його для зору образ неприступний,
Ніхто його очима не побачить,
Хто почуттям дійшов його та духом,
Його пізнавши, той безсмертним буде.

10

Вже коли думки спинились,
Почуття всі п'ять укупі,
Розум теж став нерухомий, —
Це і є той шлях найвищий.

11

Це є те, що зветься «його»:
Відчуття вгамувались,
Треба пильнувати сумлінно,
Йога — є кінець-початок.

12

Не досягнеш його словом,
Ні думками, ні очима,
Є він — треба так казати,
Цього йнакше не досягнеш.

13

Є він. — так його пізнаєш,—
Все буття тепер у ньому.
Є він — хто його так визнав,
Той буття пізнав вже сутність.

14

Коли зникли всі бажання,
Що містились в нашій серці,
То безсмертним стане смертний,
Що тут досягає Брахми.

15

Якщо зламані кайдани,
Що загнуждували серце,
То безсмертним стане смертний,—
Отаке моє повчання.

16

Є сотня жил та ще одна у серці,
Єдина ця до голови доходить,
І нею лиш безсмертя досягають,
А решта всі — всебічний тільки вихід.

17

Наш атман — Пуруша, як перст великий,
Міститься в серці людському завсігди.
Виймай його ти з тіла обережно,
Немов стебло виймаєш з очерету,—
Пізнаєш так безсмертя найчистіше.

18

Отак дістав від Смерті Начікетас
Навчання на ці правила для йоги.
Пізнав безгрішний Брахму, став безсмертний,

Такий же буде той, хто сам пізнав це.